

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

ПРОГРАМА

**З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
“ФІЛОСОФІЯ ПРАВА”**

**Харків
2018**

Програма з навчальної дисципліни “Філософія права” / уклад.:
О. Г. Данильян, С. І. Максимов, Н. І. Сатохіна. – Харків: Право,
2018. – 28 с.

У к л а д а ч і: О. Г. Данильян,
С. І. Максимов,
Н. І. Сатохіна

1. ВСТУП

Філософія права викладається в юридичних вищих навчальних закладах України за вибором студентів.

Завдання курсу філософії права – забезпечити усвідомлення студентами сутності, змісту й особливостей філософії права як світоглядної і методологічної науки, основних типів філософсько-правової рефлексії, ролі філософії права в діяльності юриста та в житті суспільства в цілому; розвинути у них сучасне системне правове мислення; ознайомити із внеском мислителів різних філософських шкіл та напрямків, у тому числі й вітчизняних філософів, у розвиток філософсько-правової думки; забезпечити оволодіння системою філософсько-правових знань, які виступають методологічними засобами, для аналізу правової реальності; сформувані у студентів високі моральні якості й навички поведінки, що ґрунтуються на загально визнаних правових цінностях, розвинути правосвідомість і почуття відповідальності за виконання професійного обов'язку.

У результаті вивчення навчальної дисципліни “Філософія права” студент повинен **знати**:

- головні проблеми сучасної світової й вітчизняної філософії права, основні способи осмислення правової реальності;

- основні ідеї світової та вітчизняної філософсько-правової думки, історію становлення, етапи й особливості розвитку філософії права;

- основні категорії, поняття й концепції правової онтології, правової антропології, аксіології права та правової гносеології (епістемології), особливості їх виявлення в житті суспільства і юридичній практиці;

- філософські проблеми права в сучасному суспільстві;

- умови формування автономної особистості як суб'єкта права, її правосвідомості.

Необхідно також **уміти**:

- самостійно аналізувати факти, явища і процеси

правової реальності в їх діалектичному взаємозв'язку та з урахуванням змін, що відбуваються у світі й країні;

– критично оцінювати правову дійсність, соціальні процеси, політичні, економічні, екологічні, культурні, соціально-психологічні явища й події;

– формулювати світоглядні й методологічні висновки на основі отриманих знань, обґрунтовувати власну світоглядну та громадянську позицію;

– володіти методологією пізнання правових явищ та застосовувати отримані знання при вирішенні професійних завдань.

2. ЗМІСТ

Розділ І. СВІТОГЛЯДНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРАВА

1. Предмет філософії права

Предмет філософії права. Особливості філософського підходу до права. Філософсько-правова рефлексія. Філософія права в системі соціально-гуманітарного знання. Філософія і філософія права. Філософія права в системі юридичних дисциплін. Філософія права, загальна теорія права, соціологія права. Головні питання та завдання філософії права. Основні розділи та функції філософії права. Значення філософії права для формування світогляду юристів.

2. Методологія філософії права

Методологія права та її рівні: філософський, загальнонауковий, юридичний. Філософія права як загальна методологія праворозуміння. Типи праворозуміння як способи здійснення філософсько-правової рефлексії: позитивістське та природно-правове мислення. Способи обґрунтування права: правовий об'єктивізм, правовий суб'єктивізм, правова інтерсуб'єктивність. Значення праворозуміння для правотворчості і правозастосування.

3. Правовий позитивізм і правовий об'єктивізм як способи осмислення права

Правовий позитивізм: філософські витоки, позитивні і негативні риси, методологічний потенціал та критика. Основні форми: теорія наказів (Дж. Остін), “чиста теорія права” (Г. Кельзен), аналітична юриспруденція (Г. Харт). Тенденції розвитку сучасного юридичного позитивізму: ексклюзивний та інклюзивний позитивізм. Правовий об'єктивізм: філософські витоки, основні форми, позитивні і негативні риси,

методологічний потенціал та обмеженість. Історична школа права. Філософсько-правова концепція марксизму. Соціологічна юриспруденція.

4. Класичні концепції природного права: парадигма суб'єктивності

Природно-правове мислення: гуманістичний смисл та особливості, типи, переваги та недоліки. Суб'єктивізм як парадигма класичного природно-правового мислення. Космоцентричне обґрунтування права в античних мислителів (Сократ, Платон, Аристотель, стоїки, Цицерон). Теоцентричне обґрунтування права у філософії середньовіччя (Августин Аврелій, Ф. Аквінський). Формування передумов юридичного світогляду в філософсько-правовій думці Відродження і Реформації (Н. Макіавеллі, М. Лютер). Натуралістичне обґрунтування права у філософії права Нового часу. Становлення юридичного світогляду: теорії природного права та суспільного договору (Г. Гроцій, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо). Сенс Просвітництва. Раціоналістичне обґрунтування права в німецькій класичній філософії (категоричний імператив та моральне обґрунтування права І. Канта, філософія права Г. В. Ф. Гегеля). Неокантіанство і неогегельянство.

5. Сучасні концепції природного права: парадигма інтерсуб'єктивності

Концепції природного права інтерсуб'єктивістського напрямку: філософські витоки, позитивні й негативні риси, форми, світоглядно-методологічний потенціал. Феноменологічна концепція права (А. Рейнах). Екзистенціалістська концепція права (Е. Фехнер, В. Майхоффер). Герменевтична концепція права (А. Кауфманн, П. Рікер). Комунікативно-дискурсивна концепція права (К.-О. Апель, Ю. Габермас). Природно-правова тенденція в аналітичній філософії права (Л. Фуллер, Дж. Фінніс, Дж. Роулз, Р. Дворкін).

6. Вітчизняна філософсько-правова думка

Екзистенційно-романтичне обґрунтування ідеї права (Г. Сковорода, П. Юркевич) і національної ідеї (М. Костомаров, П. Куліш, Т. Шевченко) у “філософії серця”. Проблема співвідношення особистості, нації та держави у творах М. Драгоманова, І. Франка, М. Грушевського. Академічна філософія права кінця XIX – початку XX ст. Соціокультурна філософсько-правова концепція Б. Кістяківського. Основні ідеї видатних російських філософів права та їх вплив на збагачення світоглядно-методологічного потенціалу української філософсько-правової думки (В. Соловійов, П. Новгородцев, Л. Петражицький, М. Алексєєв, І. Ільїн). Філософсько-правова думка радянських часів. Філософсько-правова думка в сучасній Україні.

Розділ II. ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

7. Правова онтологія: природа і структура права

Онтологічні основи права. Право як особлива реальність. Нормативно-деонтологічна природа права. Належне і суще у праві. Онтологічна структура права: природне і позитивне право, їх смисл і співвідношення. Сутність та існування права. Форми буття права (ідея права, закон, правове життя) та їх динаміка. Абстрактне й конкретне у праві. Сучасні дискусії про природу права. Поняття і умови здійснення права.

8. Правова антропологія: гуманістична природа права

Антропологічні основи права. Право як спосіб людського співіснування. Конфліктно-коопераційна природа людини як основа антропологічного обґрунтування права. Розум та емоції у праві. Феномен прав людини. Філософське обґрунтування ідеї прав людини. Людська гідність як джерело прав людини. Позитивування основних прав людини і проблема появи нових прав. Права людини та інститут громадянства.

Особистість і право. Моральна, утилітарна та громадянська автономія. Особистість як суб'єкт права. Гуманістична природа права. Тенденції гуманізації права.

9. Правова аксіологія: ціннісні засади права

Роль цінностей у праві. Правові цінності: свобода, рівність, справедливість. Право як цінність. Свобода як визначальна характеристика людського буття й вища цінність. Ідея права як ідея свободи. Негативна й позитивна свобода. Межі свободи і межі прав людини. Свобода і відповідальність. Рівність як правова цінність. Свобода і рівність. Людська гідність як цінність. Справедливість як головна правова цінність і провідне поняття сучасної філософії права. Сучасні теорії справедливості.

10. Універсальне й культурно-особливе у ціннісному вимірі права

Універсальне та культурно-особливе в ціннісному змісті права. Правосвідомість як ціннісна форма світогляду, її форми і рівні. Правосвідомість і право. Універсальне у правосвідомості. Сенси та аксіоми правосвідомості. Культурно-специфічне у правосвідомості. Правовий менталітет. Особливості українського правового менталітету. Деформації правового менталітету. Правова культура. Право і мораль. Етичні основи права. Єдність, протилежність та взаємодоповнюваність права і моралі. Філософсько-етичний зміст принципу толерантності. Релігійні витоки ідеї права.

11. Правова епістемологія і правова герменевтика

Поняття та проблеми правової епістемології. Особливості осмислення права. Теоретичний та практичний розум. Природа юриспруденції. Класична та неklasична правова епістемологія. Герменевтична природа рефлексії права. Герменевтичне коло як структура розуміння. Осмислення права,

правотворчість і правозастосування як герменевтичні практики. Відтворення права в ході герменевтичних практик. Проблема істини у праві. Об'єктивна істина та принцип змагальності. Істина, справедливість та примирення.

12. Філософські проблеми права в сучасному суспільстві

Людина і політико-правові інститути. Право і влада. Поняття, види та принципи легітимації. “Суспільний договір” як модель легітимації. Філософські проблеми правотворчості та правозастосування в перехідних суспільствах. Правова реформа. Поняття та структура правового суспільства: інституційний та неінституційний аспекти. Перспективи формування правового суспільства в Україні. Філософські проблеми окремих галузей права. Глобалізація та її вплив на право.

3. СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна література

Філософія права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін. / за ред. О. Г. Данильяна. – Х.: Право, 2014. – 208 с.

Філософія права: конспект лекцій / О. Г. Данильян, А. П. Дзебань, С. І. Максимов и др.; под ред. О. Г. Данильяна. – Х.: Право, 2009. – 176 с.

Додаткова література

Бандура О. О. Правознавство у системі наукового знання. Аксиологічно-гносеологічний підхід / О. О. Бандура. – К.: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2010. – 272 с.

Бачинин В. А. Філософія права и преступления / В. А. Бачинин. – Х.: Фолио, 1999. – 607 с.

Бачинін В. А. Філософія права: підручник / В. А. Бачинін, В. С. Журавський, М. І. Панов. – К.: Ін Юре, 2003. – 472 с.

Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. – Т 2: Філософія права / редкол. С. І. Максимов (голова) та ін. – Х.: Право, 2017. – 1128 с.

Гьофе О. Розум і право. Складові інтеркультурного правового дискурсу / О. Гьофе. – К.: Альтерпресс, 2003. – 264 с.

Дворкін Р. Серйозний погляд на права / Р. Дворкін. – К.: Основи, 2000. – 519 с.

Дзьобань О. П. Філософія інформаційного права: світоглядні й загальнотеоретичні засади: монографія / О. П. Дзьобань. – Х.: Майдан, 2013. – 360 с.

Жоль К. К. Філософія и социология права / К. К. Жоль. – К.: Юринком Интер, 2000. – 480 с.

Калиновський Ю. Ю. Парадигмальні виміри правосвідомості українського суспільства: монографія / Ю. Ю. Калиновський. – Х.: Майдан, 2012. – 346 с.

Кант И. Метафизические начала учения о праве: в кн.:

- Соч. в 6 т. / И. Кант. – Т. 4. – Ч. 2. – М.: Мысль, 1964. – 544 с.
- Кант И. К вечному миру: в кн.: Соч. в 6 т. / И. Кант. – Т. 6. – М.: Мысль, 1966. – 606 с.
- Кістяківський Б. Вибране / Б. Кістяківський. – К.: Абрис, 1996. – 512 с.
- Кузнецов В. Філософія права. Історія та сучасність: Навч. посіб. / В. Кузнецов. – К.: Стілос, Фоліант, 2003. – 382 с.
- Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления / С. И. Максимов. – Х.: Право, 2002. – 328 с.
- Максимов С. И. Філософія права: сучасні інтерпретації: Вибр. праці: статті, аналіт. огляди, переклади (2003–2011) / С. И. Максимов. – 2-ге вид., допов. – Х.: Право, 2012. – 432 с.
- Неклассическая философия права: вопросы и ответы: кол. моногр. / С. И. Максимов, Ю. Е. Пермяков, А. В. Поляков и др.; под ред. А. В. Стовбы. – Х.: Б-ка междунар. журн. «Проблемы философии права», 2013. – 272 с.
- Платон. Держава / Платон. – К.: Основи, 2000. – 355 с.
- Правове виховання в сучасній Україні: монографія / А. П. Гетьман, Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян та ін.; за ред. акад. В. Я. Тація, акад. А. П. Гетьмана, проф. О. Г. Данильяна. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2013. – 440 с.
- Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні / Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін. – Х.: Право, 2009. – 352 с.
- Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення: колективна монографія / відп. ред. В. С. Бігун. – К., 2009. – 316 с.
- Проблеми влади і права в умовах посттоталітарних трансформацій: міждисциплінарний аналіз / за заг. ред. М. І. Панова, О. Г. Данильяна. – Х., 2004. – 360 с.
- Проблеми філософії права. Міжнародний часопис. К.-Чернівці: Рута. – Т. I. – 2003. – 228 с.; Т. II. – 2004. – 240 с.; Т. III. – №1-2. – 2005. – 480 с.; Т. IV-V. – 2006-2007. – 288 с.; Т. VI-VII. – 2008-2009. – 284 с.; Т. VIII-IX. – 2010-2011. – 496 с.
- Рікер П. Право і справедливість / П. Рікер. – К.: Дух і літера, 2002. – 218 с.

Роулз Дж. Теорія справедливості (фрагменти з книги). URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/307/26.pdf>.

Стовба О. В. Право і час: монографія / О. В. Стовба. – Х.: Тім Пабліш Груп, 2016. – 368 с.

Сучасне суспільство: філософсько-правове дослідження актуальних проблем: монографія / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. – 2-ге видан., перероб. і допов. – Х.: Право, 2017. – 416 с.

Філософія права. Хрестоматія: Учеб. посібник для студ. вищих учеб. заведений / под ред. Н. И. Панова. – К.: Ін Юре, 2002. – 692 с.

Філософія права і загальна теорія права: науковий журнал. – К., 2012. – № 1. – 302 с.; 2012. – № 2. – 404 с.; 2013. – № 1. – 412 с.; 2013. – № 2. – 404 с.; 2014. – № 1-2. – 556 с.; 2015. – № 1-2. – 514 с.; 2016. – № 1-2. – 488 с.

Фуллер Л. Л. Мораль права / Л. Л. Фуллер. – К.: Сфера, 1999. – 232 с.

Харт Х. Л. А. Концепція права / Х. Л. А. Харт. – К.: Сфера, 1998. – 231 с.

Ціцерон Марк Тулій. Про державу. Про закони. Про природу богів / Ціцерон. – К.: Основи, 1998. – 212 с.

Циппеліус Р. Філософія права / Р. Циппеліус. – К.: Тандем, 2000. – 300 с.